

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ СТІЙКОСТЕЙ З ДЕРЖАВНОЮ ПОЛІТИКОЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Здійснено науково-теоретичне обґрунтування взаємозв'язку національної та соціальної стійкостей з державною політикою національної безпеки. Досліджено положення законодавства та наукових праць, які мають своїм об'єктом національну і соціальну стійкості, національну безпеку та державну політику щодо неї. Встановлено особливості національної та соціальної стійкостей, які їх об'єднують і розмежовують, а також взаємозв'язок між останніми та державною політикою національної безпеки. Сформульовано авторські визначення понять «національна безпека», «соціально стійка держава», «соціальна стійкість громадськості». Визначено підстави зниження рівня національної та соціальної стійкостей. Розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення державної політики національної безпеки.

Ключові слова: національна стійкість, соціальна стійкість, національна безпека, державна політика, патріотизм, рівність.

Постановка проблеми. Умови воєнного стану підкреслюють значущість стійкості у формуванні ефективної державної політики у сфері національної безпеки. Особливою актуальністю у сучасних умовах наділена національна та соціальна стійкості, що є взаємопов'язаними між собою та з державною політикою національної безпеки. Зазначене обґрунтовується тим, що національна стійкість має великий вплив на соціальну, оскільки вона визначає спроможність суспільства витримувати внутрішні та зовнішні виклики. Зі свого боку, соціальна стійкість безпосередньо впливає на національну, оскільки єдність та стабільність суспільства є основою виникнення останньої.

У воєнний період національна стійкість стає критичною для збереження територіальної цілісності та національної єдності. Вона підтримує важливість об'єднання суспільства, а також важливість рішучості захищати національні інтереси.

Під час воєнного конфлікту соціальна стійкість набуває нового значення, оскільки національна безпека перебуває під впливом не лише зовнішніх, але й внутрішніх загроз. До останніх належить роздрібнення суспільства, соціальне напруження та економічна нестабільність. Соціальна стійкість допомагає суспільству витримувати випробування, напрацьовувати спільний механізм взаємодії та підтримки для подолання проблем у кризові періоди.

Разом з цим в Україні наразі бракує єдності у розумінні теоретичних засад взаємозв'язку національної та соціальної стійкостей з державною політикою національної безпеки, що викликає низку непорозумінь у практичній діяльності органів публічного управління. З огляду на викладене твердження обрана для дослідження тематика має надзвичайну актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти стійкості досліджені низкою вітчизняних та зарубіжних учених. Зокрема, у дослідженні О. Резнікової розглянуто формування стійкості держави та висновки для України (2018) [1]; Х. Біна – національну стійкість у контексті стихійних лих і зростання кількості терористичних атак (2018) [2]; М. Назарова – концептуальні засади та практичну реалізацію національної стійкості України (2020) [3], соціальну стійкість на рівні територіальних громад в умовах сучасних викликів (2022) [4]; Д. Дуцик – формування соціальної стійкості та критичної медіаграмотності до та під час війни (2023) [5]; О. Гапеевої, С. Гапеева – аспекти національної економічної безпеки та національної стійкості (2023) [6]; А. Онофрійчука – концептуальні засади забезпечення воєнно-економічної стійкості держав (2024) [7] та ін.

Викладене вище свідчить про значний інтерес науковців до дослідження аспектів стійкості, зокрема національної та соціальної. Також на сьогодні у вітчизняній науці державного управління немає окремого самостійного дослідження, об'єктом якого були б теоретичні засади взаємозв'язку національної та соціальної стійкостей з державною політикою національної безпеки.

Метою статті є визначення та узагальнення теоретичних засад взаємозв'язку національної та соціальної стійкостей з державною політикою національної безпеки та розроблення практичних рекомендацій щодо її удосконалення.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану доволі важливою є здатність суспільства витримувати всі його наслідки, зокрема: людські втрати, економічні збитки, психологічні та соціальні проблеми, порушення прав людини. Одним із напрямів державної політики національної безпеки у такі важкі періоди обов'язково має бути підтримка національної та соціальної стійкостей.

Варто зауважити, що «стійкість» не є статичною, простою за своєю внутрішньою природою, і тим більше, не варто зводити її розуміння лише до здатності поглинати негативні впливи і відновлюватися від їх наслідків [8, с. 7]. Побудова стійкості – це процес (або довгострокова стратегія) формування відносин у суспільстві, а також між політичними та соціальними суб'єктами [3, с. 65].

Відповідно до Стратегії воєнної безпеки України «стійкість у ході всеохоплюючої оборони України досягається здатністю системи управління державою, сил оборони, національної економіки, інфраструктури та суспільства швидко відновлюватися та адаптуватися до змін у безпековому середовищі й до тривалого протистояння в наданні відсічі і стримування збройної агресії проти України, підтриманням спроможностей до здійснення стратегічного розгортання, територіальної оборони України, руху опору, ведення операцій (бойових, спеціальних, стабілізаційних дій), налагодженням надійних каналів комунікації з населенням та підтриманням його життєдіяльності» [9].

Умови, які склалися в Україні, безумовно, загрожують національній безпеці. Роль стійкості наразі визначає здатність держави зберегти контроль над ситуацією, зміцнити обороноздатність та забезпечити громадян. Від імені держави органи державного управління мають оперативну й ефективно реагувати на кризові події, здійснювати необхідні заходи для забезпечення національної безпеки та оборони, що передбачені відповідним напрямом державної політики.

Поняття «національна безпека» та «національна стійкість» часто вживаються у контексті захисту державних інтересів. Незважаючи на єдину для них сферу застосування, вони мають певні специфічні особливості, які дають змогу їх розмежовувати та виділити в окремі категорії.

На думку С. Пирожкова, в Україні більш звичне поняття – «національна безпека». Проте «національна стійкість» – поняття ширше, воно охоплює протидію в усіх сферах: політичній, економічній, військово-політичній, соціальній, екологічній тощо, тому головне – не тільки вміти протистояти, а й працювати на випередження [10].

Зміст поняття «національна безпека» регламентовано у Законі України «Про національну безпеку України» як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз (ст. 1) [11].

У науковій літературі зустрічаються дещо інші тлумачення поняття національної безпеки, а саме: це система державно-правових і суспільних гарантій стабільності життєдіяльності та розвитку українського народу загалом та кожного громадянина зокрема, захист їхніх базових цінностей і законних інтересів, джерел духовного та матеріального розвитку від можливих реальних і потенційних, внутрішніх та зовнішніх загроз [12, с. 25]; це система зв'язків і відносин між індивідуумом, соціальною групою, суспільством, державою та нацією, яка, запобігаючи й протидіючи внутрішнім та зовнішнім загрозам, забезпечує їх стабільне існування, життєві потреби, здатність до саморозвитку і прогресу [13, с. 133]; це найважливіший складник правопорядку та гарантія національного суверенітету держави, гарантія захисту національних інтересів. Вона має певну універсальність, що виражає ідею єдності станів безпеки, незважаючи на її поліпредметність [14, с. 66] та ін.

Як вважає авторка статті, національна безпека – це стан, за якого дія зовнішніх і внутрішніх факторів державотворчого процесу не загрожує національним інтересам. Варто зазначити, що положення ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» містять визначення поняття «національні інтереси України» у такому формулюванні: «життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» [11].

Національна безпека є об'єктом державної політики, результатом владної та правотворчої діяльності. Розділ II Закону України «Про національну безпеку України» [11] під назвою «Засади національної безпеки України» містить ст. 2 «Правова основа державної політики у сферах національної безпеки і оборони» та ст. 3 «Принципи державної політики у сферах національної безпеки і оборони». Положення зазначених статей свідчать про єдність та невіддільність сфер національної безпеки і оборони, а також спільність напрямів їх державної політики, що спрямовані на

захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій [11].

Дослідження викладених вище законодавчих положень дає змогу висновити, що національна безпека – це складна, розгалужена категорія, що інтегрує у собі низку різних видів безпеки, зокрема: приватну безпеку фізичних осіб, безпеку державотворення, безпеку суверенітету, конституційну безпеку, цивільну безпеку та екологічну безпеку. Виходячи із зазначеного, умовою забезпечення національної безпеки є додержання вимог сукупності перелічених видів безпеки.

Основним принципом національної безпеки є національна стійкість, тобто здатність національних систем й інститутів протистояти загрозам, адаптуватися до їх дії та швидких змін безпекового середовища, безперебійно функціонувати до і під час кризи, а також швидко відновлюватися після кризи до бажаної рівноваги (на попередньому або на новому рівні) [15, с. 3].

Концептуально національна стійкість України визначається правовими нормами, які формулюють стратегії протидії загрозам і викликам безпеці. Стійкість забезпечується через систему державного управління, Збройні Сили, національний економічний розвиток, інфраструктуру та громадянське суспільство, символом якого є потужний волонтерський рух [16, с. 674].

На сучасному етапі розвитку національна стійкість залежить від ефективності державного управління, рівня розвитку державно-приватно-суспільного партнерства (рівня розвитку відносин між бізнесом та владою, а також суспільством); рівня довіри у суспільстві, зокрема бізнесу до влади, державних інституцій; рівня корупції; рівня задоволеності суспільства та бізнесу державними послугами тощо [17, с. 71, 72].

В умовах воєнного стану в Україні протестовані всі елементи функціонування національної стійкості [18, с. 22] як «комплексу цілеспрямованих дій, методів та механізмів взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, інститутів громадянського суспільства» [19].

Співвідношення національної безпеки та національної стійкості свідчить, що остання більшою мірою пов'язана з розвитком держави та її здатністю забезпечувати стійкий розвиток в умовах внутрішніх та зовнішніх небезпек. Національна стійкість створює засади для здійснення опору викликам, що є позитивним для стратегічного планування та визначення пріоритетів державної політики національної безпеки.

Підвищення рівня національної стійкості може здійснюватися шляхом посилення економічних можливостей держави, поліпшення якості управління, розвитку громадянського суспільства та укріплення верховенства права.

Об'єднує досліджувані поняття їхнє практичне спрямування, що полягає у захисті державних інтересів. Проте є певні особливості, які дають можливість розглядати їх, як зазначалося вище, окремими категоріями. Зокрема, змістовно «національна безпека» здебільшого фокусується на безпосередньому захисті національних інтересів від загроз, тоді як «національна стійкість» – на забезпеченні сталого розвитку та стійкості держави.

Для досягнення максимальних результатів національної стійкості важливо на державно-політичному рівні приділяти належну увагу формуванню у громадян патріотичних почуттів. Пояснюється це тим, що поєднання патріотизму та національної свідомості відіграє значну роль у формуванні ідентичності та сприяє зміцненню єдності і стійкості суспільства.

Передумовою виникнення почуття патріотизму є досягнення балансу низки факторів, серед яких домінуюче значення має наявність належного рівня соціальної стійкості, під якою розуміють здатність розвивати, забезпечувати та підтримувати ефективну взаємодію у соціумі, а також протистояти і відновлюватися після стресів та соціальної ізоляції [20, с. 44]; згуртованість суспільства, здатність влади реалізовувати соціально важливі функції, збільшення соціального та людського капіталу тощо [21, с. 230].

На думку авторки, соціальну стійкість можна розглядати у кількох контекстах залежно від суб'єктивного складу (держава, громадянське суспільство). Зокрема, соціально стійка держава – це така, у якій належна якість життя та здоров'я людини є пріоритетним об'єктом управління в усі періоди державотворчого процесу. Зі свого боку, соціальна стійкість громадськості передбачає

здатність суспільства вистояти у важкі періоди життя, долаючи певні проблеми та адаптуючись до еволюційних змін.

Соціальний капітал є ключовим складником національної стійкості. Він має справу зі здатністю соціальних груп мобілізувати свій потенціал у періоди потреби [3, с. 66].

Соціальна стійкість, на відміну від інших форм особистої стійкості, за своєю сутністю є багаторівневою та містить: характерні для людини способи спілкування (наприклад, прийнятність, довірливість, справедливість; співчуття, скромність, щедрість, відкритість); міжособистісні ресурси та здібності (наприклад, емпатія, готовність до сприйняття тощо); колективні ресурси і можливості (наприклад, належність до громади, централізованість, згуртованість, толерантність, відкритість тощо) [20, с. 44].

Нині випадки порушення принципу рівності всіх перед законом дедалі більше розшаровують суспільство України, знижують рівень довіри громадян до владних структур, а також рівень національної та соціальної стійкостей. Найбільше обурення громадян викликають підходи до мобілізації, до подолання корупції. Зростає соціальне невдоволення і через відчуття споживацького відношення з боку держави, яке має вираження у вимогах виконання обов'язків, у покаранні за їх невиконання при одночасному браку належних засад для реалізації законодавчо встановлених прав людини та громадянина. При цьому варто підкреслити, що взаємна відданість громадянського суспільства і держави істотно сприяє розвитку національної та соціальної стійкостей.

Усунення викладених вище проблем, безумовно, має відіграти позитивну роль у побудові демократичного суспільства в умовах воєнного стану, оскільки приведе до згуртованості громадян у питанні оборони території України, а також до посилення їх патріотичних почуттів. Проявом останніх є відданість та любов до своєї країни, прагнення до її процвітання та захисту національних інтересів.

Наразі у ч. 2 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» [11] регламентовано основні принципи, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони. Усі вони без виключення мають актуальне значення у формуванні державної політики у сферах національної безпеки і оборони в умовах воєнного стану. Проте, на думку авторки, прогалиною Закону України «Про національну безпеку України» є брак положень щодо принципів реалізації державної політики національної безпеки, одним з яких, як свідчать результати проведеного дослідження, має бути принцип поєднання національної та соціальної стійкостей.

Крім того, варто вдосконалити систему напрямів, що забезпечують реалізацію пріоритетів національних інтересів України та національної безпеки, що регламентована у п. 6 Стратегії національної безпеки України [22]. На сьогодні зазначена система містить низку напрямів щодо протидії російській агресії. Разом з цим варто зазначити, що у викладеному контексті аспекти національної та соціальної стійкостей залишилися поза увагою розробників Стратегії. Усунути цю прогалину авторка статті пропонує шляхом закріплення у п. 6 Стратегії національної безпеки України напрямку у такому формулюванні: «підтримка національної та соціальної стійкостей».

Висновки

Проведене дослідження теоретичних засад взаємозв'язку національної та соціальної стійкостей з державною політикою національної безпеки дало можливість визначити та узагальнити такі положення.

1. Національна стійкість – це здатність суспільства витримати негативний внутрішній та зовнішній тиск, що забезпечує стабільність і безпеку нації. Національна безпека перебуває у взаємозв'язку з національною стійкістю, оскільки орієнтована на захист держави від внутрішніх та зовнішніх загроз шляхом запобігання і протидії. Рівень національної стійкості та національної безпеки безпосередньо залежить від економічної стійкості, соціальної згуртованості, політичної стабільності, зовнішніх зв'язків та відчуття патріотизму індивідуумів.

2. Соціальна стійкість має розглядатися у чіткому взаємозв'язку: держава – людина, в якому домінуюче значення повинна мати держава як така, що здатна у будь-які періоди суспільного життя, зокрема і в найважчі, гарантувати належний рівень якості життя та здоров'я людини. У такій державі визнання людини найвищою соціальною цінністю має бути практично підтверджено шляхом функціонування ефективного механізму забезпечення добробуту громадян. Вираженням соціальної стійкості останніх є здатність, за підтримки держави, вистояти у важкі часи шляхом подолання певних проблем, адаптації до еволюційних змін. Взаємозв'язок соціальної стійкості з національною безпекою має взаємодоповнюючий характер. Так, соціальна стійкість зміцнює національну безпеку,

оскільки завдяки їй забезпечується стабільне суспільство, що є менш уразливим перед зовнішніми та внутрішніми загрозами. З іншого боку, національна безпека створює засади для сприятливого соціального середовища, де панує взаємодовіра та стабільність, що також дає змогу громадянам благополучно розвиватися та процвітати в безпеці.

3. Результати проведеного дослідження дозволяють запропонувати такі практичні рекомендації щодо вдосконалення державної політики національної безпеки:

– по-перше, доповнити ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» положеннями щодо принципів реалізації державної політики національної безпеки, серед яких закріпити принцип поєднання національної та соціальної стійкостей;

– по-друге, доповнити п. 6 Стратегії національної безпеки України, який визначає напрями, що забезпечують реалізацію пріоритетів національних інтересів України та національної безпеки, таким положенням: «підтримка національної та соціальної стійкостей».

Перспективою подальших досліджень є аналіз наукових підходів до національної та соціальної стійкостей як принципів реалізації державної політики національної безпеки.

Перелік джерел посилання

1. Резнікова О. Формування стійкості держави: висновки для України. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічної студії*. Львів : ЛНУ, 2018. Вип. 20. С. 193–199.

2. Bean H. National resilience. *Journal of Applied Communication Research*. 2018. Vol. 46 (1). P. 23–25. DOI: 10.1080/00909882.2018.1426709.

3. Назаров М. С. Національна стійкість України: від концептуальних засад до практичної реалізації. *Політикус*. 2020. Вип. 2. С. 61–69. DOI: 10.24195/2414-9616-2020-2-64-69.

4. Назаров М. С. Соціальна стійкість на рівні територіальних громад в умовах сучасних викликів. *Політикус*. 2022. Вип. 2. С. 54–59. DOI: 10.24195/2414-9616.2022-2.9.

5. Дуцик Д. Формування соціальної стійкості та критичної медіаграмотності – до та під час війни. *Українські медіа в обличчі війни: регуляції правне і доświadczenia = Українські медіа в умовах війни: правові норми та досвід / редакція naukowa Agnieszka Glapiak*. Warszawa : Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, 2023. S. 241–248.

6. Гапеева О., Гапеев С. Аспекти національної економічної безпеки та національної стійкості. *Національна безпека в умовах війни, післявоєнної відбудови та глобальних викликів XXI століття* : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. м. Житомир, 7–8 груд. 2023 р. Житомир, 2023. С. 182–184.

7. Онофрійчук А. Концептуальні засади забезпечення воєнно-економічної стійкості держав. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 2 (30). С. 900–913. DOI: 10.52058/2786-5274-2024-2(30)-900-913.

8. Бойко А. Концептуалізація стійкості національної економіки. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2014. № 1. С. 5–19.

9. Стратегія воєнної безпеки України, затв. Указом Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення: 02.05.2023).

10. Остролуцька Л. «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз». *Світ*. 2022. URL: <https://svit.kpi.ua/2022/04/08/національна-стійкість-українистра/> (дата звернення: 02.05.2023).

11. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 02.05.2023).

12. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. *Вибрані наукові праці*. Київ : НІСД, 2016. 528 с.

13. Леоненко Н. А. Зарубіжний досвід правового регулювання забезпечення національної безпеки. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Державне управління*. Харків : НУЦЗУ, 2023. Вип. 1 (1). С. 131–137. DOI 10.52363/2414-5866-2023-1-14.

14. Турченко О. Г., Груценко Ю. І. Національна безпека і державна безпека: поліваріантність визначення та співвідношення. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. № 2. С. 66–74. DOI: 10.31558/2786-5835.2023.2.8.

15. Резнікова О. О. Розбудова національної стійкості: концептуальні підходи, передові світові практики. *Презентація Національного інституту стратегічних досліджень*. 2019. URL: <http://surl.li/ujuzg> (дата звернення: 02.05.2023).

16. Лазарева А. О., Тимошенко Л. В., Дракохруст Т. В. Волонтерський рух у безпековій політиці України: воєнні дії та роль. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 2 (30). С. 671–685. DOI: 10.52058/2786-5274-2024-2(30)-671-685.

17. Чернега О. Б., Бочарова Ю. Г., Іщенко О. В., Лижник Ю. Б. Ризики національної безпеки та ймовірність їх прояву в умовах глобалізації. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. Економічні науки*. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2023. № 2 (79). С. 69–78. DOI: 10.33274/10.33274/2079-4819-2023-79-2.

18. Герасимчук Т. Ф. Національна стійкість як детермінанта європейської інтеграції України. *Політикус*. 2022. Вип. 4. С. 18–28. DOI: 10.24195/2414- 9616.2022-4.3.

19. Концепція забезпечення національної системи стійкості, затв. Указом Президента України від 27.09.2021 р. № 479/2021. URL: <http://surl.li/ujuzw> (дата звернення: 02.05.2023).

20. Сасіорро J. T., Reis H. T., Zautra A. J. Social resilience. *American Psychologist*. 2011. Vol. 66 (1). P. 43–51.

21. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 456 с.

22. Стратегія національної безпеки України, затв. Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <http://surl.li/ujvad> (дата звернення: 02.05.2023).

Стаття надійшла до редакції 18.05.2024 р.

UDC 351.746.1(477)

К. Riabets

THEORETICAL PRINCIPLES OF THE INTERCONNECTION BETWEEN NATIONAL AND SOCIAL STABILITY WITH STATE POLICY OF NATIONAL SECURITY

A scientific-theoretical substantiation of the interrelation of national and social stability with the state policy of national security has been conducted. The provisions of legislation and scientific works related to national and social stability, national security, and the state policy regarding them have been examined. It has been noted that there is currently no separate independent research in the domestic science of public administration that focuses on the theoretical principles of the interconnection between national and social stability with the state policy of national security. It is concluded that national security is a complex, multifaceted category that integrates various types of security. Ensuring national security depends on compliance with the requirements of all mentioned types of security. The characteristics that unite and differentiate national and social stability have been identified. The interconnection between national and social stability with the state policy of national security has been established. The practical direction of these concepts involves protecting state, social, and national interests, while their procedural aspects distinguish between them. Authorial definitions of the concepts of "national security," "socially stable state," and "social stability of society" have been formulated. The reasons for the decrease in the level of national and social stability have been identified. Practical recommendations for improving the state policy of national security through relevant amendments to the Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" and the National Security Strategy of Ukraine have been developed.

Keywords: *national stability, social stability, national security, state policy, patriotism, equality.*

Рябець Катерина Анатоліївна – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри управління, заступник декана з наукової роботи Факультету економіки та управління Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

<https://orcid.org/0000-0003-2354-4118>